

Alföldy Jenő

Változatok a szeretetre és a méltóságra

Világnézeti vonzások és választások Ady egyik programversében

SZERETNÉM HA SZERETNÉNEK

Sem utódja, sem boldog őse,
Sem rokona, sem ismerőse
Nem vagyok senkinek,
Nem vagyok senkinek.

Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.

De jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.

Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének,
S lennék valakié,
Lennék valakié.

(1909)

Az iskolások tanulmányi programjában szerepel Ady Endre *Szeretném ha szeretnének* című verse. Rövid és dallamos, szinte dúdolható vers. Illik hozzá a dal műfaji meghatározása, melynek közkeletű ismertetése szerint „kis terjedelmű vers, rendszerint egyszerű érzelmet fejez ki közvetlen, közérthető formában”.

ALFÖLDY JENŐ (1939) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *A leírástól a látomásig. Szemlézés négy nemzedék költőiről* (Orpheusz Kiadó, 2018).

Olykor hozzáteszik: „Eszközeihez tartozik az ismétlés, a visszatérő szerkezet, a refrén; gyakran csattanóval végződik.”¹

Az Ady-vers magyarázóí hangsúlyozzák az egyéniség rangját magasra emelő versindítás után a magányosság szimbolikus képi megjelenítését, majd a közönség utáni vágyakozás kifejezését. A kiválasztott egyén itt minden ember egyenlőségét hirdeti magasztos formában, s a személyes szabadságnál és kötetlenségénél is többre tartja a demokratikus közösség/közönség szolgálatát. Jól érzékelhető a versben Ady romantikus eredetű melankóliája, majd annak meghaladása, váteszi szerepvállalása s a közösségben üdvöt kereső egyén vágyának kifejezése. A költő érezteti a társadalom egyik betegsége, az elmagányosodás, az elidegenedés jelenségét. A szimmetrikus szerkezet két egyenlő részre osztja az érzelmi folyamatot. A nagy érzelmi feszültség két pólus között támad: a kiemelkedő egyén meghasonlása és a társulás vágya között.

A vers társadalomelméleti megközelítések két élesen szembenálló szellemi áramlat hatását vesszük észre. A századfordulón – s Ady későbbi éveiben egyre inkább – a két legnagyobb hatású filozófiai áramlata az egyik oldalról Friedrich Nietzsche, a másik oldalról Karl Marx nevéhez kapcsolható. (Marx nem annyira közvetlenül, mint inkább a nevével fémjelzett társadalmi mozgalmak hangadóinak közvetítésével hatott a költőre.)

Nietzsche a hősi és tragikus „felsőbbrendű” ember történelemformáló, „hatalomra törő akaratát” hirdeti a különleges adottságokkal rendelkező egyén arisztokratikus előjogaival fölverte, ha kell, erőszakkal. A költemény a kivételetesség és az előjogok jeleként tünteti föl a társadalmi elidegenülést. A „fenséget” – köznapi szóval mondva az emberi méltóságot – Ady átveszi a német költő-filozófustól, de az önmagába zárt egyéniséget embertelennek érzi, és a „Vagyok, mint minden ember: minden ember: fenség”² altruista gondolatában oldja föl. Költői énjét *szeregetreméltónak* tüntetve föl a zárásban: „S lennék valakié”, *Lennék valakié*.”

Nietzschével szemben Marx az egyenlőség elvét képviseli. A hatalmat birtokló, feudális maradványokkal terhelt tőkés rend ellen vívott osztályharcra esküszik. A történelmi fejlődés hegeli spiráljának felső gyűrűvetéséhez érve az elnyomottak a hatalom birtoklói fölé kerekednek, s a magántulajdont társadalmi tulajdonra, köztulajdonra váltják, ha kell, ugyancsak erőszakkal. E két világnézetben nemcsak a radikális jelleg, az erőszak közös, hanem közös az ellenség is, miközben kibékíthetetlenül szemben állnak egymással. Egyik világnézet sem humanista. Igaz, hogy mindkettő alapjaiban akarja megváltoztatni a feudalizmusból és a tőkés társadalmi rendből származó hatalmi viszonyokat, de az egyéniséget saját önzésének rabjává teszik. Meg akarják semmisíteni az istenfélő vallásokat és azok terjesztőinek, az egyházaknak a klerikális hatalmát, tagadják Istent, Jézust, és konokul elvetik a szeretetelvűséget. Nem válogatnak a hatalom megszerzésének eszközeiben. Megvetik a fennálló rend szolgálatkész alattvalóit is – a filiszterség erélyes bírálatában gondolataik hasznosak is lehetnek, de csak mérsékelt formában, mert a 20. század uralkodó társadalmi

formációiban mindkét ideológia rémtettekre biztatta és szolgáltatta ki a filisztert. Nietzsche szabad kezét ad a hatalomra törő akarat megbűvöltjének – Marx gyűlöletet szít a polgárság és az arisztokrácia ellen.

A „kalapácsos filozófus”, Nietzsche az egyénhez szól, arisztokratikus nézeteket vall megszállott hangú, emelkedett próféciáiban, Marx pedig a tömegembert, a proletárt szólítja meg. A társadalom páriáit akarja mozgósítani és vezető szerephez juttatni, így ő sem demokrata. Marxnál a fennálló társadalom megdöntésére hivatott ember éppúgy előjogokkal rendelkezik, mint Nietzsche hatalomra törekvő Übermensch. Marx forradalmárját a fölismert materiális szükségyszerűség hajtja szerzésre, véres leszámolásra, Nietzschénél pedig a ragadozó akarat és ösztön táplálta különleges képességek indítják hódító útjára a „felsőbbrendű embert”. Marx hisz a történelmi fejlődésben s abban, hogy a tőkés saját sírjukat ássák meg, miközben egyre több érték felhalmozásához jutnak. Az elnyomottak harcai árán kivívott csúcs szerint az egyenlőség társadalmá lesz. Az ideológus figyelmen kívül hagyja az emberi igények és képességek változatosságát s az egyenlőség tarthatatlanságát. Nietzsche pedig elutasítja a haladást, a történelmi fejlődést, s az „örök visszatérést” igenli. Térjük vissza például a középkori lovaghoz, aki öl, rabol és városokat sарcol, mert nagyobb értéket képvisel, mint a modern orvoslás és városépítés tudora. Az ősi létharc, a könyörtelen darwini „struggle for life” elve egyformán fontos e két filozófus emberképének szempontjából. Mindamellet el kell ismernünk: Nietzsche nagy erénye a költőiség, Marxé a közgazdaságtani tudományosság.

*

Ady versét olvasva különös kép bontakozik ki előttünk. A *Szeretném ha szeretnének* szeretetelvű s ilyenként krisztusi szellemben fogant műalkotás, miközben a költő önmagát a nietzschei értelemben, tragikusan hősi és kiválasztott személységnek állítja be, majd egy éles fordulattal az emberiség demokratikus jogegyenlőségéről alkot eszményi szimbólumot: „minden ember fenség” ugyanúgy, mint ő maga is. Ez az irreális, de szubjektíve magával ragadó költői kép és gondolat az Ady-kutató Király István által hangsúlyozott „oromlét” magaslatára hág, az ideák magaslatán ragyog föl. A költő a nietzschei *felsőbbrendű ember* tragikus, romantikus magányát szenved, de az egyenlő méltósággal felruházott közösséget sóvárogja. Ha csak egy „valakivel” is, ha csak a szerelmével is, de osztozni akar „fenségén”, s a „minden ember király” elvét vallja. Az egyetlen nő iránti szerelem még nem közösség, de már annak a kezdete, ahogy nálunk a hatvanas–hetvenes évek marxista antropológusai olvasták ki Marx műveiből az ember lényegére, a társadalmiságra vonatkozó elgondolást.³ A *Szeretném ha szeretnének* nem a párját kereső Ady verse csupán: az emberiséghez tartozás óhaja ugyanúgy megvan benne, mint a személyes társulás és boldogulás óhaja.

A vers első és középső részében Ady megmutatja, hogy a felsőbbrendű ember végzetszerű jelenség, mert önmagához, a hitvallóhoz is kegyetlen. Ezért

szakít radikálisan a rosszul berendezett világban elterjedt emberi kapcsolatokkal. Elutasítja az utódlással szereshető vagyont, a boldog ősök hamis legendáját mint a fennálló rend ideológiai alapját. Megveti a rokonságnak, örökségnek, a befolyásos ismerősöknek köszönhető társadalmi előnyöket. Úrnak tartja magát, de nem akárhogy: szabadnak és függetlennek érzi magát az uraságok kiváltságaitól. A társadalomtól függetlennek és szabadnak tételezi önnön személyét – de ennek ára a nehezen elviselhető, önemésztő magányosság, mely a szeretettel a szerelem üdvösségét is kizárja értékrendjéből. Eldöntötte: az ilyen szabadságból és függetlenségből nem kér.

A második versszak első sora fontos mozzanatot tartalmaz arról, hogy miként képzei el Ady önmagát az emberi közösségben. A „Vagyok, mint minden ember: fenség” a demokratikus és az arisztokratikus társadalomszemlélet meglepő egységét sugallja. Az egyenlőség elvét az egyenlőtlenség nélkül nehezen elképzelhető „fenség” fogalmával párosítja. Vagyis a feudális fejedelmek rangjelzését viszi át a közemberek sokaságára. A „felség” szóról az emberi méltóság és tekintély példaembereire gondolhatunk, például II. Rákóczi Ferencre. A költői akarat maximalista, mert össze nem egyeztethető elveket egyesít, mégsem „fából vaskarika”: a humanizmus szándékában összesimulnak az eltérő ideológiák vonzó elemei.

A költeményben megszólaló Én, a vers második szakasz képeinek festői jelképe szerint, távoli és megközelíthetetlen, mint a glóbusz örök hóval és jéggel borított pólusa fölött megjelenő, titokzatos északi fény, esetleg a fároszhoz hasonló világítótorony. Fénye nem az eltévedt hajósoknak mutatja az utat; homályos, „lidérces messze fényként” világol.

Pillantsunk vissza még egyszer a nem is olyan „egyszerű” dal szerkezetére. Éles fordulat következik be a vers felezőpontján. Míután megkísértette a költőt a terhessé vált és lejáratott emberi kapcsolataitól elszakított egyéniség tragikus magánya és kiismerhetetlensége, szeretne szabadulni ettől a „rabbá tevő szabadságtól”. Az oximoron indokolt: a lírai én megszabadult feudális kötöttségeitől, a nietzschei „Úr”-lét lehúzó kötelmeitől, de nemcsak társakat, szerelmeket, barátságokat vesztett el, hanem idegenné vált mindenkitől, idegen önmagától is. Jajszó jelzi a helyzet tarthatatlanságát és döntésének kínját is: „De, jaj, nem tudok így maradni.”

E mélyről felszálló sóhaj az önmegváltás szándékának kimondását készítette elő: „Hogy látva lássanak” – hangzik a kívánság. Számomra ennek nemcsak az az olvasata, hogy „vegyenek észre”, illetve „látszani akarok” – ezt a színpadon a hátsó sorba szorított kórista is mondhatja –, hanem az is, hogy a többiek, a sokaság, az emberek és a költő szempontjából természetesen az olvasók – *látókká* váljanak. A mondat, egyik lehetséges értelme szerint, a „látva lássanak” bibliai ízű, próféciákba illő fordulat. Emeljétek rám szemeiteket, és legyetek ti is „látókká”, messzire néző beavatottakká mindnyájan. Tekintsetek a homályból fölsejlő, ígéretes jövőre. Ennek a jövőnek a keresztény „üdvösséghez” is köze van, ez pedig nem filozófiai, hanem vallási és költői fogalom. Kimondhatjuk: a két

modern ideológia közül a nietzscheizmus és a marxizmus egyaránt a keresztény hitből merítette üdvösségtanát. Onnét vette a marxizmus az egyenlőség elvét is.

Ady vonzóan eklektikus embereszménye három ideológiai lehetőségből kiválasztotta a humánus elemeket, s egyesítette őket saját érzelmeivel. Közös nevezőre hozta a Názáreti által istenített szeretet, a nietzschei kiválasztottság és a marxi egyenlőség elvét. Három világnézetből kreált egyet. Mindezt tizenhat sorban, a szépség és az átszellemültség jegyében. A közös nevező az Én s a szintén nagybetűs Ember.

*

A huszadik század egyik remekírója, Márai Sándor *Naplóját* olvasva érdekes fejtegetésre bukkantam a fent elemzett versről. Rossz kedvében röhogta le az író, de én jó alkalmat találtam benne ahhoz, hogy megerősítem az előbb értelmezett Ady-vers iránti, megmásíthatatlan szeretetemet.

Ezt írja megannyi szép szerelmi történet, vers és esszé avatott szerzője, Márai: „Az a vinnyogó szeretetvág, amelyet Nietzsche ál-hősies magatartással leplezett, jellegzetesen nőies. A magyar költészetben a leginkább feminin sor, amit férfi-költő valaha leírt, Ady nyögése: »Szeretném, ha szeretnének«. Férfi nem szereti, ha szeretik: a sor, férfi-nyelven (mint a szumiroknál) így hangzik. »Szeretném, ha szeretnének«. Nietzsche gyanított valamit erről”.⁴Eddig tart a megjegyzés, előtte és utána csillag jelzi a lélegzetvételt két más tárgyú eszmefuttatás között.

Márai mint naplóíró nem kötelezhető egyébre, mint személyes hitelességre. Ha valami nem tetszik neki, akkor is leírhatja, ha tekintélyt horzsol. Szerzői szabadságát tiszteletben tartva mégis úgy döntöttem, hogy az Ady-versről írt rosszkedvű véleményét nem hagyom szó nélkül. (Nietzsche „vinnyogó nőiesége”, bár furcsállom, nem hat meg, nem is vesztegetem rá a szót, akárcsak a „szumirokra”).

Az Ady-vers a szokványos emberi kapcsolatok földszintes világából (utód, boldog ős, rokon, ismerős) a „minden ember”, vagyis az emberiség távlatában ragyog fel. Ámde nem a szerelemről szól, hanem a szeretetről.

A szeretet a kereszténység első helyen álló értéke. A szeretet a kereszténység világeszméje: maga az Isten. Ezt a meghatározást a keresztény teológiai irodalom számtalan leőhelyén megtaláljuk. Ez a legelső dimenzió, s nemcsak az emberi viszonyokra értendő, hanem az egész teremtésre. Ady életművében rendületlen harc folyik a hitben való bizonyosságért. Tudott Nietzsche *Zarathustrájának* „meghalt az Isten” kiáltásáról, antikrisztusi meggyőződéséről, és ennek közvetlen vagy közvetett igénlése és tagadása váltakozva bukkan föl verseiben.

Nem véletlen, hogy Márai Sándor az idézett naplójegyzetében az előző századvég és a 20. század egyik legnagyobb hatású gondolkodójának, Friedrich Nietzschének a nevét pendíti meg, amikor pellengérré tűzi Ady *Szeretném ha szeretnének* című versét. A filozófus neve nála a tét növelésére szolgál. Rejtve

marad azonban, hogy a „Vagyok, mint minden ember: fenség” sora az egész emberiségre érthető abban a keresztényi értelemben, hogy „lényemet mindenki iránti szeretetet tölti ki”, és részemről a szeretet éppúgy megilleti a koldust, mint a királyt. Ugyanakkor – mondhatná – van, amiben követem a német filozófust: hiszek a felsőbbrendű emberben, aki nem rabja semmiféle közösségnek, sem a körülményeivel készen kapott, sem másoktól kivívott vagy megkívánt változatban. Ez a rang, ez a „fenség” nem köthető sem származáshoz, sem ranghoz, sem rokonsághoz, sem ismeretséghez. Kivonultam a társadalomból, mert megvetésre méltónak találtam.

Megvilágosodásnak hat már a versgondolat előkészítő részében az a gondolat, hogy minden embert megillet a „fenség”, az *emberi méltóság*. A *Szeretném ha szeretnének* nem holmi szerelmi sóvárgást kiéneklő dal, hanem költői hitvallás, amely a bármilyen társadalmi formációban élő embereket méltónak tartja az üdvösség esélyére. Vannak a költőnek versei, amelyekben egészen más hangot üt meg, pártoskodik, bírál, sőt gyűlöl is, és tagadja, majd ismét alázattal követi meg Istent. A *Szeretném ha szeretnének* a jézusi szereteteszme jegyében áll.

A „minden ember” nem vulgáris egyenlőségről szól. Ady nem az arctalan sokaságról, nem a tömegről, nem a plebejusról vagy az arisztokratához beszél. Nem szócsöve ő semminő pártnak, tételes vallásnak. Igaz, hogy a zarathusztrai próféta szerepébe helyezkedik, de Ady nemcsak a dölyfben, hanem az alázatban is nagy számos versének tanúsága szerint, gondoljunk csak *A Sion-hegy alattra* (*Az Illés szekerén*, 1908) vagy *az Istenhez hanyatló árnyéokra* (*A menekülő Élet*, 1912).

A párjára, egy még ismeretlen nőre éppúgy érthetjük a vers záradékát, mint Istenre: „Lennék valakié, / lennék valakié”. A szexuális vágyat, a libidót ezúttal sem hagyhatjuk figyelmen kívül – Erősz nélkül nincs férfi, nincs költő, nincs alkotás. A „valakin” érthetjük persze verseinek befogadóját is; a költészetben ez ugyancsak kulcskérdés, hiszen Ady mindenképp a költői küldetését szeretné véghez vinni. „Ezért minden: önkínzás, ének.”

Hogy állunk hát a szeretettel? Nem mindig nyálás dolog az, ahogy Márai tartja. Gyakran mondjuk, hogy „szeretem Adyt” vagy „szeretem Petőfi”, és nem azt értjük ezen, hogy magát a költőt szeretjük, hanem szeretjük olvasni verseit, mert örömünk telik bennük. Én például Márai Sándort is szeretem ebben az értelemben. Arisztotelész aranymondása: szeretem Platont, de az igazságot még jobban. Ady egy helyen ezt jegyezte föl úti naplójában: „Szeretem Shakespeare-t és a töltött káposztát” [sic]. Ady is olvasókat akart toborozni verseinek szerethetőségével. Meg akart hódítani minél több olvasót, milliót és milliót Sikerült neki.

S még valamit Ady „feminin” szeretetéttségéről.

Vessük össze versét a Márai Sándor által hivatkozott Nietzsche „jótanácsával”, mely szerint „ha nőhöz indulsz, a korbácsot otthon ne feledd”. Vajon így kellett volna Adynak férfiasabb verset írnia? Olvassunk el egy szép, szerelmes Márai-regényt, s aztán el is felejtethetjük, amit *Naplójából* kiteregttem.

JEGYZETEK

- 1 Érdemes összevetni Ady versének első szakaszát és József Attila korai, *Tisza szívével* című versének kezdő sorait: „Nincsen apám, se anyám, / se szeretóm, se hazám”.
- 2 A „minden ember” fogalma később is visszatér Ady költészetében, pl.: „(Ma és utolsó órámig mindenkit szeretek, ámen)” (*A Tavasznak alkonyata*, in *A menekülő élet*, 1912).
- 3 A könyv adatai: Márai Sándor: *Napló (1958–1967)*. München, 1977, Újváry „GRIFF” Verlag.
- 4 Elsősorban Márkus György *Marxizmus és antropológia – Az emberi lényeg fogalma Marx filozófiájában* című munkájára utalok.

